

## فهرست مطالب

| صفحه | عنوان                                             |
|------|---------------------------------------------------|
| ۱    | مقدمه                                             |
| ۳    | فصل اول: کلیات                                    |
| ۳    | ۱. اوضاع سیاسی و اجتماعی در قرن ششم               |
| ۳    | ۱-۱ سلجوقیان عراق در جبال                         |
| ۴    | ۱-۲ شروانشاهان                                    |
| ۶    | ۱-۳ اتابکان آذربایجان                             |
| ۹    | ۲. مختصری از زندگی خاقانی                         |
| ۱۱   | ۲-۱ مولد و منشأ خاقانی                            |
| ۱۱   | ۲-۲ تحوّل درونی شاعر                              |
| ۱۳   | ۲-۳ سوانح زندگی خاقانی                            |
| ۱۸   | ۲-۴ دست و پای خاقانی در غل و زنجیر                |
| ۲۰   | ۲-۵ خاقانی در تبریز                               |
| ۲۲   | ۲-۶ درگذشت خاقانی                                 |
| ۲۲   | ۳. شاعران معاصر خاقانی                            |
| ۲۲   | ۳-۱ نظام‌الدین ابوالعلائی گنجوی (متوفی ۵۵۴ هـ. ق) |
| ۲۳   | ۳-۲ رشید و طواط                                   |
| ۲۴   | ۳-۳ اثیر اخسیکتی                                  |
| ۲۵   | ۳-۴ جمال‌الدین عبدالرزاق اصفهانی                  |
| ۲۶   | ۳-۵ مجیر بیلقانی                                  |
| ۲۷   | ۳-۶ حکیم نظامی گنجوی                              |
| ۲۸   | ۳-۷ فلکی شروانی                                   |
| ۲۹   | ۴. آثار خاقانی                                    |

| صفحه | عنوان                                                 |
|------|-------------------------------------------------------|
| ۲۹   | ۴-۱ دیوان اشعار                                       |
| ۲۹   | ۴-۲ ختم الغرائب                                       |
| ۲۹   | ۴-۳ منشآت                                             |
| ۲۹   | ۵. موضوعات شعر خاقانی                                 |
| ۳۰   | ۵-۱ مدح                                               |
| ۳۰   | ۵-۲ رثا                                               |
| ۳۰   | ۵-۳ شکوه و شکایت                                      |
| ۳۱   | ۵-۴ خودستایی و اظهار کبر و غرور                       |
| ۳۹   | فصل دوم: متن قصاید و توضیح آنها                       |
| ۳۹   | ۱. قصیده مرآت الصفا، در حکمت و تکمیل نفس              |
| ۶۳   | ۲. در حکمت و موعظه و ستایش رسول اکرم (ص)              |
| ۸۴   | ۳. قصیده ترنم المصاب در مرثیه رشیدالدین، فرزند خاقانی |
| ۹۷   | ۴. قصیده حرزالحجاز                                    |
| ۱۱۷  | ۵. در موعظه و حکمت و در رثای امام ناصرالدین باکویی    |
| ۱۳۹  | ۶. در مدح کیالواشیر حاکم مازندران                     |
| ۱۷۴  | ۷. در شکایت از حبس و بند                              |
| ۱۸۱  | ۸. در آرزوی خراسان                                    |
| ۱۹۵  | فصل سوم: نمونه‌ای از ترجیعات، قصاید کوتاه و غزلیات    |
| ۱۹۵  | نمونه‌ای از ترجیعات خاقانی                            |
| ۱۹۵  | در مدح وحیدالدین پسرعم خاقانی                         |
| ۲۰۷  | نمونه‌ای از قصاید کوتاه خاقانی                        |
| ۲۰۷  | قصیده‌ای در رثای همسر او                              |
| ۲۰۹  | نمونه‌هایی از غزلیات خاقانی                           |
| ۲۰۹  | غزل ۱. از جای برده‌ای دل او باز جا فرست               |
| ۲۱۰  | غزل ۲. عشق تو چون درآید شور از جهان برآید             |
| ۲۱۱  | غزل ۳. ما بنده اختیار یاریم                           |
| ۲۱۲  | غزل ۴. کو نزل عاشقان که به منزل رسیده‌ایم             |

| صفحه | عنوان                                                                                |
|------|--------------------------------------------------------------------------------------|
| ۲۱۴  | غزل ۵. او چو در آمد ز در بانگ بر آمد ز من                                            |
| ۲۱۵  | غزل ۶. یا رب از عشق چه سرمستم و بی خویشتم                                            |
| ۲۱۶  | غزل ۷. آتش رخسار او دیدم سپند او شدم                                                 |
| ۲۱۷  | غزل ۸. هر تار ز مژگانش تیری دگر اندازد                                               |
| ۲۱۸  | غزل ۹. ز خوبان جز جفاکاری نیاید                                                      |
| ۲۱۹  | غزل ۱۰. آمد نفس صبح و سلامت نرسانید                                                  |
| ۲۲۰  | پیوست: قصاید افزوده (برای مطالعه بیشتر)                                              |
| ۲۲۰  | ۱. این قصیده را در اوان کودکی در مدح ابوالهیجا فخرالدین منوچهر بن فریدون شروانشاه... |
| ۲۲۱  | ۲. مرثیه امام محمد بن یحیی و حادثه حبس سنجر در فتنه غز                               |
| ۲۲۳  | ۳. در شکایت از جهان و مدح پیغمبر اکرم (ص)                                            |
| ۲۲۶  | ۴. در مدح جلال الدین ابوالمظفر اخستان شروانشاه                                       |
| ۲۲۸  | ۵. در مدح ملک الوزرا زین الدین دستور عراق                                            |
| ۲۳۱  | فهرست آیات قرآنی                                                                     |
| ۲۳۴  | فهرست احادیث نبوی                                                                    |
| ۲۳۵  | منابع و مآخذ                                                                         |

## مقدمه

قرن ششم هجری زمان نفوذ و تأثیر اطلاعات فراوان دینی و علمی در ادب فارسی است. به دیگر سخن، نکته‌های دقیق اعتقادی و ظرافت‌های انکارناکردنی علمی شعر و نثر فارسی را آذینی دیگر بسته و در این میان سهم شعر فارسی بیشتر بوده است و بهره‌افضل‌الدین چشم‌گیرتر و می‌توان گفت که در ابتکار واژگان و ترکیب‌های بدیع نازک‌خیالی و باریک‌اندیشی خاقانی سنگ تمام گذاشته است. خیمه‌های سخن ذهن و ضمیر او را آیات قرآنی و احادیث نبوی و تاریخ صدر اسلام و گفته‌های مفسران و اصطلاحات آیین مسیحیت و قصه‌های دینی و اسطوره‌های ملی و باورهای عامه و اطلاعات بسیار وسیع او از نجوم و احکام نجوم شکل بخشیده و برپا کرده است. در این گزیده با احساس ضرورت القای بخشی از این معلومات به دانشجویان عزیز و نیز با توجه به دوره‌های مختلف زندگی شاعر قصیده‌ها و غزل‌هایی را که مفید به نظر می‌رسید از دریای معلومات شاعر انتخاب کرده به پژوهندگان و دانشجویان عرضه کرده‌ایم. اگر مطالعه‌کنندگان این دفتر بهره‌ای از آن ببرند به نظر خود بخشی از مسئولیت خطیر خود را به انجام رسانیده‌ایم، والسلام.